

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Шаран О. В., Андреева Х. Б. Психолого-педагогічні основи розвитку креативності молодших школярів.

У статті розглянуто поняття «креативність особистості», співвіднесення його з поняттям «творчість», описано психолого-педагогічні основи та особливості розвитку креативності в молодших школярів. Автори наголошують на важливості, доцільності та можливості розвитку креативності в дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: креативність, творчість, молодші школярі, навчально-виховний процес, початкова школа.

Шаран А. В., Андреева К. Б. Психолого-педагогические основы развития креативности младших школьников.

В статье рассмотрено понятие «креативность личности», соотнесение его с понятием «творчество», описаны психолого-педагогические основы и особенности развития креативности у младших школьников. Авторы подчеркивают важность, целесообразность и возможность развития креативности у детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: креативность, творчество, младшие школьники, учебно-воспитательный процесс, начальная школа.

Sharan O. V., Andreeva H. B. Psychological and pedagogical basis of creativity development of primary school pupils.

The article examines the concept of «creativity of the personality» and its correlation with the term «creation». The psychological and pedagogical basis and peculiarities of the creativity development of primary school pupils are shown. The authors emphasize the importance, advisability and possibilities of creativity development of primary school pupils.

Key words: creativity, creative work, primary school pupils, the educational process, primary school.

Сучасне життя з урахуванням швидкого росту наукових і технічних розробок, інформації, розвитку інформаційних технологій актуалізувало проблему креативності особистості. Починаючи з початкової школи необхідно створювати умови, які сприяли б формуванню стійких пізнавальних потреб, умінь і навичок розумової діяльності дітей, їх творчої ініціативи та самостійності в пошуках способів розв'язування завдань.

Креативність, тобто здатність до творчості, як одна з базових якостей особистості, розвиток творчих здібностей дітей, а також творча діяльність як основа прогресивного руху людства почали активно вивчатись після публікацій робіт Дж. Гілфорда. Надалі креативність, творчість, творчі здібності, творча діяльність стали предметом дослідження багатьох науковців.

На сучасному етапі розвитку освіти існують різні концепції креативності, що акцентують увагу на вивченні продукту творчої діяльності (А. Брушлинський, Л. Виготський, С. Рубінштейн та ін.), на творчому процесі (Дж. Гілфорд, В. Моляко, Я. Пономарьов, В.Л. Роменець, Е. Спірмен, Е. Торренс), на особистості творця

(Д. Богоявленська, І. Дичківська, В. Дружинін, А. Маслоу, К. Роджерс, О. Савченко, Б. Теплов, М. Холодна та ін.).

Метою статті є розглянути психолого-педагогічні основи, важливість, доцільність та можливості розвитку креативності в дітей молодшого шкільного віку.

Ми вважаємо, що креативність особистості визначає її готовність змінюватися, відмовлятися від стереотипів, допомагає знаходити оригінальні способи розв'язування складних проблем у ситуації невизначеності; це внутрішній ресурс людини, який допомагає їй успішно самовизначитися в суспільстві. Якщо творчість розуміється як процес, що має певну специфіку і приводить до створення нового, то креативність розглядається як потенціал, внутрішній ресурс людини-суб'єкта. Креативність необхідна людині в діяльності і спілкуванні, для щоденного життя. Розвиток творчих здібностей особистості тісно пов'язаний з креативністю, оскільки креативність є найважливішим складником цих творчих здібностей.

Д. Богоявленська, вивчаючи креативність як системне, комплексне явище, визначила креативність як здатність до прояву вищого рівня виконання будь-якої діяльності, її перетворення та розвитку. Дослідниця акцентує увагу на значущості креативних здібностей [2].

Виокремлюючи у структурі креативності сім взаємопов'язаних компонентів (креативні здібності, креативну мотивацію, креативну спрямованість, креативну установку, креативно-вольовий акт, креативну активність та рівень креативних домагань), Л. Пузеп стверджує, що ядро креативності складають креативні здібності. Володіючи креативними здібностями, людина може самостійно знаходити шляхи нестандартного розв'язання проблем [6].

Творчість загалом дослідниками і нами розуміється як діяльність, що призводить до розвитку і спрямована на створення нового, креативність розуміється нами як здібність до такої діяльності.

Як і будь-яку позитивну властивість, креативність важливо формувати якомога раніше. Молодший шкільний вік – це вік, коли спонтанна креативність дошкільного віку поєднується з абстрактним мисленням, логічністю та інтелектом, який швидко зростає. Цей вік характеризується появою можливості самостійної постановки цілей, мотивування себе, пошуку способів дій та контролю результатів. За оцінками психологів, молодший шкільний вік сприятливий для формування у дітей здатності до тривалої цілеспрямованої діяльності. У молодшому шкільному віці формуються уява, увага, воля, мислення.

Але, на жаль, наукові спостереження показують, що значна частина учнів у процесі навчальної діяльності перетворюються на пасивних виконавців завдань. Як показують результати низки досліджень, проведених вітчизняними і зарубіжними науковцями, саме у шкільний період у дітей відбувається різке падіння рівня креативності: у віці шести років 37 % дітей виявляють нестандартне мислення, творчі здібності; до семи років цей показник падає до 17 %; а серед дорослих лише 2 % творчо обдарованих особистостей [7]. Отже, вивчення умов розвитку та критеріїв креативного потенціалу дітей є запорукою збереження творчої тенденції дошкільного віку та підсилення її у молодшому шкільному віці.

Під час визначення можливого розвитку креативності в молодших школярів ми спиралися на сформовану в науковій літературі точку зору про те, що розвиток креативності проходить у два етапи. Перший – розвиток загальних творчих здібностей. Період цього етапу настає у віці 3–5 років і може тривати до 8–9. У цей час наслідування авторитетного дорослого як креативного зразка є основним механізмом формування креативності. Другий

етап – підлітковий і юнацький вік (від 13 до 20 років). У цей період на основі «загальної» креативності формується «спеціалізована» креативність: здатність до творчості, пов'язана з певною сферою людської діяльності, навчальною дисципліною.

Саме на першому етапі розвитку дитина в силу оригінальності та нестандартності поведінки, мислення схильна до впливу зовнішнього середовища. У нашому дослідженні розглядається перший етап як основний у розвитку креативності молодших школярів.

Рис. 1. Структура креативності

Перед школою постає важливе завдання розвитку творчого потенціалу підростаючого покоління, що в свою чергу вимагає вдосконалення навчального процесу з урахуванням психологічних закономірностей всієї системи пізнавальних процесів. Творчий процес завжди підпорядкований створенню чогось нового, невідомого і в цьому сенсі прямо протилежний пізаному. Але щоб відповідним чином діяти, необхідна наявність будівельного матеріалу для його заповнення – ресурси (інтелект, знання, досвід і доступ до потрібної інформації), мотивація (бажання бути креативним), навички творчого мислення (здібності нестандартного мислення, об'єднання старих ідей в нових незвичних комбінаціях тощо) (рис. 1).

Так, П. Блонський зазначає, що оперування образами починається з простої автоматичної репродукції і спонтанного фантазування і закінчується свідомою репродукцією і творчою уявою. Постійно розвиваючись, ці процеси знаходяться в тісному взаємозв'язку [1]. Отже, збагачення досвіду відчуттів, розширення обсягу пам'яті дитини необхідне для створення достатньо міцних основ її творчої діяльності.

Для творчої діяльності переважно необхідне мислення іншого типу, назване дивергентним. Ця ідея утвердилася завдяки дослідженням Дж. Гілфорда, Д. Макіннона, А. Осборна та ін. «Дивергентне мислення – це не спрямованість мислення, а здатність мислити вшир, тобто здатність бачення інших атрибутів об'єкта. Суть і призначення цієї здатності в тому, що вона безпосередньо, буквально забезпечує вихід за межі, рамки один раз розпочатого напрямку вирішення вихідної задачі» [2, с. 68]. Уважаємо, що для здійснення творчого процесу необхідна взаємодія двох протилежних типів мислення: дивергентного і конвергентного.

Дж. Гілфорд [4] також визначив шість параметрів креативності: 1) здатність до виявлення і постановки проблем; 2) здатність до генерування великої кількості ідей; 3) гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї; 4) оригінальність – здатність відповідати на подразники нестандартно; 5) здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі; 6) здатність розв'язувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу.

Для творчості необхідні ресурси – знання, досвід, інтелект. Проте не завжди високий інтелект є показником здатності до творчості – креативності. Одним з перших практиків, що виявили цю невідповідність, був американський учитель П. Торренс. Спостерігаючи за

своїми учнями, він прийшов до висновку, що успішні в творчій діяльності не ті діти, що добре навчаються, і не ті, хто має дуже високий коефіцієнт інтелекту (IQ). Точніше, ці показники (навчальна успішність і високий інтелект) можуть бути присутні, але вони не є обов'язковими умовами, для творчості потрібно щось інше. Творчість у його розумінні – природний процес, породжений сильною потребою людини в знятті напруження, що виникає в ситуації незавершеності або невизначеності [8].

Висловлюємо припущення, що головне для творчого мислення – навички: нешаблонність, вміння охоплювати реальність у всіх її відносинах, а не тільки в тих, які закріплені в звичних поняттях і уявленнях.

Значний вплив на розвиток креативності молодших школярів відіграють особливості креативного освітньо-виховного середовища. Очевидною є необхідність забезпечення відповідного психологічного фону занять, які розвивають креативність учнів. Це передбачає створення умов для вільного вираження емоційних станів учнів, навчання в умовах групової взаємодії, створення умов для вільного вибору засобів навчальної діяльності і рівня навчальних завдань, розвиток навичок використання наявних знань у нових умовах, робота над учнівськими проектами.

Для реалізації таких умов вчителю потрібно самому бути креативною особистістю, переборювати в собі інертність, шаблони і формальності у викладанні, захоплюватись кожною ідеєю дитини; використовувати помилку як можливість нового несподіваного погляду на щось звичне; створити атмосферу взаємної довіри; забезпечити незалежність у виборі та прийнятті рішень із можливістю самостійно контролювати власні досягнення. У процесі створення таких умов у дитини з'являється бажання бути креативною, тобто внутрішня мотивація творчої діяльності.

Науковець М. Поддяков [5] звертає увагу на те, що творча активність дітей є особливою структурою знань й розумових дій. Він підкреслює, що для того, щоб активізувати дітей у процесі навчання, необхідно будувати його так, щоб одночасно з формуванням ясних, чітких знань залишалася б зона не зовсім чітких знань. Це забезпечує активізацію творчості дітей, оскільки дитина не чекає пасивних пояснень дорослого, а самостійно шукає відповіді на запитання, що з'являються, намагається зрозуміти неясності, буде догадки, припущення, навчаючись таким чином самостійно здобувати нові знання.

У педагогічній літературі визначено багато стратегій розвитку творчості учнів, формування навичок творчого мислення [3, с. 26]: прискорення (інтенсивні курси навчання за диференційованими програмами, спецкурси, факультативи, літні та зимові табори); поглиблення (поглиблене, профільне вивчення предметів); збагачення (якісно новий зміст навчання з виходом за рамки програми, внутріпредметні і міжпредметні зв'язки, навчання використання різноманітних засобів і прийомів роботи, залучення до участі в дослідницьких проектах, використання інтелектуальних тренінгів); проблематизація (оригінальні пояснення, пошук нового змісту та альтернативних інтерпретацій, наявність самостійних навчальних, тренінгових позанавчальних програм).

На нашу думку, важливим є використання вчителем на уроках сучасних засобів навчання. Інтеграція комп'ютера в навчально-виховний процес початкової школи позитивно впливає на розвиток креативності учнів. Наявність програмно-методичного забезпечення, орієнтованого на підтримку викладання окремих навчальних предметів, об'єктно-орієнтованих програмних систем (текстові, графічні, музичні редактори, електронні таблиці тощо), призначених для формування культури навчальної діяльності та інформаційної

культури, систем штучного інтелекту (бази знань, експертні навчальні системи), призначених для організації процесу самонавчання, а також навчального та демонстраційного обладнання, дозволяє організувати в навчальному процесі інформаційно-навчальну, експериментально-дослідницьку діяльність, забезпечити можливість самостійної навчальної діяльності і в такий спосіб розвивати низку важливих якостей дітей молодшого шкільного віку, до яких передовсім належить креативність.

Отже, у молодшому шкільному віці важливо, доцільно і можливо розвивати креативність учнів. Структура креативності містить: ресурси (інтелект, знання, досвід і доступ до потрібної інформації), мотивацію (бажання бути креативним), навички творчого мислення (здібності нестандартного мислення, об'єднання старих ідей в нових незвичних комбінаціях тощо), які потрібно розвивати. Розвитку креативності сприяє використання у навчально-виховному процесі електронних освітніх ресурсів.

Література

1. Блонский П. П. Память и мышление / П. П. Блонский. – Москва : Директ-Медиа, 2008. – 479 с. **2. Богоявленская Д. Б.** Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – Москва : Академия, 2002. – 320 с. **3. Волобуєва Т. Б.** Развитие творческой компетентности школьников / Т. Б. Волобуєва. – Харків : Основа, 2005. – 110 с. **4. Гилфорд Дж.** Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления. – Москва : Прогресс, 1965. – 534 с. **5. Поддьяков Н. Н.** Творчество как проблема личности / Н. Н. Поддьяков // Вопросы психологии. – 1985. – №4. – С. 170–174. **6. Пузеп Л. Г.** Психологические механизмы развития креативности личности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук: 19.00.01 / Л. Г. Пузеп. – Красноярск, 2006. – Режим доступа: <http://www.psibook.com/scholarly/psihologicheskie-mehanizmy-razvitiya-kreativnosti-lichnosti.html> **7. Сibaева В. Ф.** Подготовка учителя к развитию творчества младших школьников в процессе изучения предметов естественно-математического цикла: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : 13.00.01 / В. Ф. Сibaева. – Москва, 2001. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/podgotovka-uchitelya-k-razvitiyu-tvorchestvamladshikh-shkolnikov-v-protssesse-izucheniya> **8. Туник Е. Е.** Диагностика креативности: Тест Торренса Е. / Е. Е. Туник. – Санкт-Петербург : Иматон, 1998. – 171 с.